

Avrupa'da İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

Aslan Şahingöz¹

Giriş

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi “Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır, birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.” Maddesiyle başlar. Bu cümleler insanın doğuştan sahip olduğu hakların olduğunu vurgular. Ayrıca yine insanın değerini anlatırken birbirlerine karşı hukukunu da ön plana

çıkartır. İnsan Hakları dediğimizde insanın doğuştan sahip olduğu; dokunulamaz, vazgeçilemez ve devredilemez haklar manzumesi akla gelir.

İnsan Hakları kavramının içeriği sosyal hayatla birlikte sürekli olarak gelişmekte ve yenilenmektedir. İnsan Hakları tarihine bir bakış attığımızda ise öncülerinin Avrupa Kıtasındaki

¹ Aslan Şahingöz, Avukat, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Medeni Hukuk Bilim Dalı Yüksek Lisans (Tezli) Öğrencisi.

gelişmeler ve belgeler olduğu görülecektir. Avrupa dışında bazı gelişmeler ve belgeler de birer mihenk taşı niteliğindedir. Ancak yazı konumuz Avrupa'daki tarihsel süreçle sınırlı olacaktır.

Avrupa'da İnsan Hakları belgelerine Avrupa'da İnsan Hakları belgelerine ve gelişmelere kısa bir bakış atacak olursak; öncelikle Magna Carta Libertatum, Haklar Dilekçesi (Petition of Rights), Kişi Güvenliği (Habeas Corpus Act), Haklar Bildirisi (Bill Of Rights), İhanet Suçu Yargılaması Yasası, Taç Tevarüs Kanunu İngiltere'deki belgeler olarak sayılabilir. Fransa; Fransız Devrimi, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ve devamındaki Fransız Anayasaları İnsan Haklarına ilişkin gelişmelerdir. Yine İspanya'da çeşitli İspanyol Anayasaları İnsan Hakları gelişmeleri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Osmanlı'da Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-i Esasî de İnsan Hakları gelişiminde değerlendirilmektedir.

1.İngiltere'de İnsan Hakları Belgeleri

1.1.Magna Carta Libertatum

İngiltere'de 1215 yılında ortaya çıkan Magna Carta Libertatum çoğunlukla yazarlarca devlet otoritesini özgürlükler lehine sınırlayıcı ilk yazılı belge olarak nitelendirilir². İnsan haklarının korunması düşüncesinin ilk uygulama örneğinin İngiltere Kralı Yurtsuz

John'un 1215'te ilan ettiği Magna Carta olduğu kabul edilmektedir³. Kral ile Feodal Beylerin karşılıklı yetkilerini düzenleyen bu belgede Kralın yetkilerinin bazılarında feragat edeceği de öngörülmüştür. Magna Carta'nın özellikle insan hakları ile ilgili olan maddelerine bakacak olursak en dikkat çekici olan husus kişi dokunulmazlığı ve güvenliği ile ilgili olarak yapılan düzenlemelerdir⁴.

Magna Carta'nın 39. maddesi "Özgür kişiler ülke kanunlarına göre yasal bir biçimde yargılanıp hüküm giymeden tutuklanmayacak, hapsedilmeyecek, mal ve mülkünden mahrum bırakılmayacak, kanun dışı ilan edilmeyecek, sürgün edilmeyecek veya hangi biçimde olursa olsun zarara uğratılmayacaktır." şeklindedir. Bu madde vatandaşların hak ve özgürlükleriyle ilgili oldukça önemli bir maddedir. Böylece kişilerin haksız yakalama ve keyfi tutuklamalara karşı güvence altında olması sağlanmak istenmiştir. Magna Carta'da 12. maddede Genel Meclisin izni olmadıkça vergi ya da yardım parası alınamayacağı, 16. maddede hiç kimsenin gerekli olandan fazla hizmete zorlanamayacağı, 20. maddede suç ve cezaların ortantılı olacağı, 38. maddede kişilerin olayda doğru ve güvenilir deliller ortaya konmadan dava edilemeyeceği, 40. maddede adaletin herkesin hakkı old-

2 Doğan, İlyas, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, Ankara 2013, 1. Baskı, s.53.

3 Sanioğlu Hilan, Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları, TBB Dergisi, 74.Sayı, 2008, s. 78.

4 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 55.

uğu, kimseye adaletin satılamayacağı ve kimsenin adaletten men edilemeyeceği, 41. maddede ticaret özgürlüğü, 45. maddede kralların yasaları bilmeyen ve yasalara uyacağına kanaat getirilmeyenleri hakim, vali, şerif ve sınırlı yetkili hakim olarak atayamayacağı, 61. maddede Krallığın sınırları içerisinde bulunan baronların 25 kişilik heyet seçeceği ve bu heyetin Kral ve Kral adına yapılan işlemlerde bulunan görevlilerin faaliyetlerini denetleyeceği düzenlenmiştir. İnsan haklarıyla ilgili olarak; lordlarla ilgili olmasına karşın her özgür insanın diğer özgür insanlara saygı göstermesi ilkesini getirmesi, hak ve adaletin yerine getirilmesinin geciktirilemeyeceği ve ertelenemeyeceğine ilişkin adil yargılanma ilkesinin benimsenmesi, cezaların orantılı olması, keyfi vergi uygulamasına son verilmesi ve serbest ticaret özgürlüğünü sağlaması da ileriki insan hakları mücadelesine yol gösterici olmuştur ⁵. Magna Carta, iktidarın keyfi icraatlarını engellemek yolunda atılmış önemli bir adım olmasına rağmen, toplumdaki sosyal eşitsizlik, hele de

kölelik hakkında hüküm bulundurmaz⁶. Dönemin İngiltere Kralı Yurtsuz John'un iktidarını belirli ölçüde sınırlandıran bu arada baronlara bazı haklar veren bir ferman olan bu metinden sonra, İngiltere'de sırasıyla 1628'de Petition Of Rights, 1679 tarihli Habeas Corpus Act, 1689 tarihli Bill Of Rights ve 1701 tarihli Act Of Settlement ile birlikte hak ve özgürlüklerin kapsamının sürekli genişlediği görülecektir.⁷

5 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 57. (naklen)

6 Çalık, Ethem, İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasî ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi . 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum , 6 (16) , 2017, s.47.

7 Sanioğlu Hilan, Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları, TBB Dergisi, 74.Sayı, 2008, s. 79.

1.2.Haklar Dilekçesi (Petition of Rights)

İngiltere'deki İnsan hakları belgelerinin temeli Magna Carta'dır. Magna Carta'dan sonraki belgeler Magna Carta'yı temel almıştır ve oraya atıf yaparak kralın yetkilerini kısıtlamayı amaç edinmiştir. 1628 yılında ortaya çıkan Haklar Dilekçesi de 1215 tarihli Magna Carta'yı temel almıştır. Haklar Dilekçesinde krala yetkilerinin sınırlı olduğu hatırlatılmıştır⁸. Ayrıca yine parlamento kararı olmadan vergi toplayamayacağı, yasadışı istemleri yerine getirmeyenlerin yaptırıma maruz kalamayacağı ve adil yargılanmaya haklarından mahrum bırakılmayacağı, yargıç kararı olmadan veya savunması alınmaksızın bir kişinin tutuklanamayacağı, kötü muameleye maruz kalmayacağı gibi Magna Carta ile benzer haklar düzenlenmiştir. Petition Of Rights ile tanınan hakların sadece belli sınıfa değil, tüm İngiliz halkına geçerli olması, İngiltere'deki insan hakları gelişiminde bu belgenin bir kilometre taşı niteliği kazanmasını sağlamıştır⁹.

1.3.Kişi Güvenliği (Habeas Corpus Act)

Petition Of Rights'ta yer alan yükümlülüklerini Kral (Charles I) yerine getirmemiş ve iç savaşa sebep olmuştur. Devamında parlamento yanlıları kralı yargılayarak idam etmişlerdir. Önderleri Cromwell ise ülkeyi

ölene kadar diktatörlükle yönetmiştir. Ölümünden sonra da Kral Charles II ülkeye davet edilmiştir. İşin başından krala gözdağı vermek için de Habeas Corpus Act krala kabul ettirilmiştir. Daha çok keyfi tutuklamalara yönelik güvence sağlayan bir belge olarak öne çıkmaktadır. Vatana ihanet ve cinayet dışında bir suç isnadı ile alıkonulan herhangi bir kimsenin tutuklanması için mutlaka yargıç tarafından verilen mahkemeye resmi davet emri olmalıdır¹⁰. Ayrıca yine tutuklananların 20 gün içinde mahkeme önüne çıkarak hızlı bir yargılanma talep hakkı bulunmaktaydı. Görüldüğü üzere bu belge ile kişilerin yargıç kararı olmaksızın keyfi olarak tutuklanmalarının, hapsedilmelerinin ve öldürülmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır¹¹.

1679 yılında kabul edilen Habeas Corpus Act ile kişilerin hakim kararı olmadan keyfi tutuklanmaları, hapsedilmeleri yasaklanmış, suçluların ağır suçlar dışında kefaletle salıverilmeleri, yargılamanın tutuksuz sürdürülmesi ve sanığın tutuklu olarak yargılandığı hallerde de davaların kısa sürede bitirilmeleri ilkeleri kabul edilmiştir¹².

8,9 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 59.

10 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 60.

11 <https://konya.mazlumder.org/tr/main/yayinlar/makaleler/8/insan-haklarinin-tarihsel-gelismisi/40> (E.T:13.06.2023)

12 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 61.

1.4.Haklar Bildirisi (Bill of Rights)

1689 yılında kabul edilen Bill Of Rights'ta kralın parlamento onayı olmadan yasa çıkaramayacağı, vergi toplayamayacağı, kişilerin krala dilekçe verebileceği, dilekçe verenlerin herhangi bir soruşturma veya kovuşturmayaya maruz kalmayacağı, cezaların orantılı olacağı, kişilerin temel hak ve özgürlükleri için talepte bulunabileceği gibi hükümler düzenlenmiştir. Her şeyden önemlisi kral artık parlamento onayı olmaksızın savaş açamaz ve hatta İngiltere'yi terkedemez bile¹³. Bill of Rights sayesinde günümüzde uluslararası belgelerce de kabul edilen temel hak ve özgürlükler iyice belirginleşmeye başlamış ve parlamenter rejim ile demokrasinin paralel gelişimi ile de söz konusu temel hak ve özgürlükler etkin bir şekilde uygulama alanı bulmuştur¹⁴. İngiliz belgeleri daha çok uygulamadaki ihtiyaçlara göre şekillenen ve evrensel olarak bütün insanları kapsamayan metinlerdir¹⁵.

2.1.Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi

2.Fransa'da İnsan Hakları Süreci

1789 yılı öncesine uzunca yıllardır ayrıcalıklı konumda olan soylular, bu haklarından vazgeçmemek adına çeşitli krizlere öncülük etmişlerdir.

1789 öncesinde yaşanan mali sorunları gidermek için ek vergi konulmasına da karşı çıkmışlardır. Doğal haklar kuramından beslenen sloganlarla yola çıkan burjuva sınıfı 1789'da köylülerin desteğini alarak Fransız Devrimini gerçekleştirmiş ve devrimin ardından yayımlanan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi insanın sadece insan olarak doğmakla doğal haklara sahip olduğunu genel kabul olarak sorgulamaya gerek duymaksızın ilan eder¹⁶. Fransız devriminin sloganı "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" olmuştur. 17 maddeden oluşan bildiri, özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmeyi temel insan hakları olarak benimsemiştir. Aynı zamanda her bir insanın hukuk ve kanun önünde eşit olduğunu da kabul edilmiştir. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi o kadar yankı uyandırmıştır ki insan haklarının kronolojik olarak daha önce yayımlanan Amerikan bildirgelerinin değil de 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi sayesinde bütün dünyaca öğrenildiği yönünde güçlü bir kanaat vardır¹⁷. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin içerdiği haklar ve özgürlükler, İngiliz belgelerinin tersine yalnızca Fransız yurttaşları için değil bütün insanlar için tanınmıştır¹⁸.

13 <https://konya.mazlumder.org/tr/main/yayinlar/makaleler/8/insan-haklarinin-tarihsel-gelismisi/40> (E.T:13.06.2023)

14 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 63.

15 Sanioğlu Hilan, Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları, TBB Dergisi, 74.Sayı, 2008, s. 79.

16 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 78.

Bildirgedeki insan hakları anlayışı J. J.Rousseau, Montesquieu gibi düşünürlerin görüşlerinden etkilendiği kabul edilmelidir. Aynı zamanda 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinin de etkisi olduğu kabul edilir. Ayrıca Bildirge 19. Yüzyıldan itibaren Avrupa ülkeleri başta olmak üzere tüm dünya ülkelerindeki siyasal sistemi etkilemiştir. J.J Rousseau ile beraber, Batı Avrupa'da İnsan Hakları meselesi bir doktrin olarak biçimlenmiş gibidir¹⁹.

2.2.Fransız Anayasaları

İnsan Hakları bağlamında bazı Fransız Anayasaları da önemli birer mihenk taşı olmuştur.1848 Anayasası ile sosyal haklar anayasalarda yer bulmaya başlamıştır. 1848 Fransız Anayasası sosyal devlet ve buna bağlı olarak sosyal haklar anlayışının anayasal düzeyde kendini gösterdiği ilk siyasal belgedir²⁰. 875 Anayasası ile yalnızca hukuki liberalizme önem verdiği, yalnızca yeterli ekonomik olanaklara sahip kişilerin ve grupların gerçekten yararlanabilecekleri haklar, özgürlükler sağladığı söylenmiştir²¹. Yürürlükteki Anayasa olan 1958 Anayasasında temel

haklar konusunda belirleme yapan hükme göre; 1789 Bildirgesinden sonra Fransız Kamu hukukunda yayımlanan, uygulamaya konu bildiriler ve kamu hukukunun düzenlediği hak ve hürriyetler 1958 Anayasasının da hürriyetler bölümünü teşkil eder²². Fransız insan hakları bildireleri bireylerin hak ve özgürlüklerinin belirleyen ve bütün olarak ilan eden ilk resmi insan hakları belgeleridir²³.

17 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 80.

18 <https://konya.mazlumder.org/tr/main/yayinlar/makaleler/8/insan-haklarinin-tarihsel-gelismisi/40> (E.T:13.06.2023)

19 Çalık, Ethem, İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasî ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi . 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum , 6 (16) , 2017, s.49.

20 Çalık, Ethem, İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasî ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi . 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum , 6 (16) , 2017, s.53.

21 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 86.

22 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 87.

23 Sanioğlu Hilan, Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları, TBB Dergisi, 74.Sayı, 2008, s. 79.

3.İspanya’da İnsan Hakları Süreci

3.1.Bazı İspanyol Düşünürler

Francisco de Vitoria’nın görüşleri kendi içinde bazı çelişkiler içerse de tüm insanların sahip olduğu çekirdek birtakım haklar var olduğuna ilişkin ileri sürülen fikirlerin ilklerindedir ve bu bakımdan özel önem taşımaktadır²⁴. Bartolomé de Las Casas’a göre tüm insanlar bir ailenin üyesidir ve yasaların tüm ulusların refahını ve iyiliğini savunma görevi vardır²⁵. Francisco Suárez’a göre Hristiyanlığın Yeni Dünya’ya anlatılması sırasında yerlilerin haklarının korunması gerektiğini savunmaktadır²⁶.

3.2. İspanya Anayasaları

İspanya’nın ilk Anayasası olarak bilinen Cádiz Anayasası 1812 yılında kabul edilmiştir. Bu Anayasada temel hak ve özgürlükler listelenirken, egemenliğin halka ait olduğu düzenlenmiştir. Ayrıca adil yargılanma hakkından da bahsetmiştir. 1837 tarihli Anayasa’da Cádiz Anayasasına benzer hükümler çok fazladır. Bu anayasada mülkiyet hakkı ile kanun önünde eşitlik gibi konular da işlenmiştir. 1876 tarihli Anayasa, İspanyol anayasal tarihinde liberal-demokratik anayasa modelinin bir örneği olarak kabul edilmektedir²⁷. 1931 Anayasasında Cádiz Anayas-

asından tüm İspanya anayasalarında bireysel hak ve özgürlükler yer almıştır²⁸. 1978 Anayasasına göre İspanya’da AİHS yasalara göre öncelik ve üstünlüğe sahiptir.

4.Osmanlı’da İnsan Hakları Gelişimi

Osmanlı’nın tüm dönemlerinde din ve inanç özgürlüğü ve eğitim öğretim özgürlüğü konusunda genel anlamda serbestlik söz konusu olmuştur. Osmanlı’da batıdaki insan hakları gelişmelerinden farklı olarak talep alttan gelmemiştir. Osmanlı’da devlet adamlarının yeniliğe duydukları inanç ve kişisel çabalarıyla belirli mesafeler kat etmiştir. Tanzimat Fermanı ile birlikte vatandaşların eşitliği kabul edilmiştir. Yine kişi güvenliği ve yargılamalarla alakalı çeşitli güvenceler sağlanmıştır. Islahat Fermanı ile devlete ödenecek vergilerin din ayrımı yapılmaksızın çıkarılan kanunla tespit edileceği düzenlenmiştir²⁹. Ayrıca yine sosyal hayatla ilgili, idareye karşı durumlarla ilgili din ayrımı yapılmayacağı düzenlemeler yapılmıştır. 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi ile millet sistemi ortadan kalkmış ve din, dil ırk ayrımı olmaksızın herkesin Osmanlı olduğu belirtilmiştir³⁰. Kanun-i Esaside eşitlik, din ve mezhep gözetilmeyeceği, kişi dokunulmazlığı, işkence ve angarya yasağı, din özgürlüğü, eğitim hakkı, savunma hakkı, yargılamada aleniyet ilkesi gibi düzenlemeler bulunmaktadır.

24 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 94.

25 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 94.

26 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 95

27 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 100..

28 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 103..

29,30 Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 124.

Sonuç

İnsan haklarının demokrasiyi özümsemiş ve hukukun üstünlüğü ilkesini benimsemiş toplumlarda geliştiğini söylemek mümkündür. Gelişmesi ve ilerlemesi için de hukukun üstünlüğü ve demokrasi anlayışının geliştiği bir toplum elzemdir. Tarihsel süreçte insan haklarına ilişkin gelişmeler bazen aşağıdan yukarıya bazen de yukarıdan aşağıya olacak şekilde ortaya atılmıştır. Tarih boyunca insan haklarında yaşanan gelişmelerin birçoğu geçmişten gelen birikmiş bilgi ve belgelere de dayanarak son yüz yıllarda yaşanmıştır. Günümüzde de insan hakları farklı bakış açılarıyla ele alınmakta ve kapsamı devamlı genişlemektedir. İnsan haklarının tüm insanlar bakımından eşitlik içerisinde uygulanmasını sağlamak için de bazen ülkeler bazen de ülkelerarası kuruluşlar çaba sarf etmektedir.

Referanslar

- Doğan, İlyas, *İnsan Hakları Hukuku*, Astana Yayınları, Ankara 2013, 1. Baskı.
- Sanioğlu Hilan, *Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları*, TBB Dergisi, 74.Sayı, 2008.
- Çalık, Ethem, *İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasî ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi* . 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum , 6 (16) , 2017. <https://konya.mazlumder.org/tr/main/yayinlar/makaleler/8/insan-haklari-tarihsel-gelisimi/40> (E.T:13.06.2023)